

Η ΑΝΟΛΟΚΛΗΡΩΤΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ: ΚΡΙΣΙΜΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΘΕ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΗΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑΣ¹

Του ΚΩΣΤΑ ΧΑΡΙΤΑΚΗ

«Η ιστορία προχωρεί από την κακή πλευρά»² είχε γράψει ο Μαρξ στην *Αθλιότητα της φιλοσοφίας*, αντιπαραθέτοντας στην ηθικολογική αντίληψη του Προυντόν για την ιστορία, σύμφωνα με την οποία τα ουμανιστικά ιδανικά θα θριαμβεύσουν με τη δύναμη της πειθούς και της ηθικής αγωγής, την αντίληψη ότι η ιστορία κινείται με τη σύγκρουση των συμφερόντων, με τη βία των κρίσεων και των επαναστάσεων. Η ιστορία προχωρεί από την κακή πλευρά, όμως, και με την έννοια της πλευράς που η θεωρία δεν είχε προβλέψει, της πλευράς που αμφισβητεί το θεωρητικό σχήμα της αναγκαιότητας, της πλευράς που θέτει πρωτόγνωρα ερωτήματα και νέες προκλήσεις.

Αυτή την «κακή πλευρά» της ιστορίας είχε υπόψη του ο Λένιν όταν στο XI Συνέδριο του ΚΚΡ (μπ.) έλεγε: «Τώρα δημιουργήθηκε μια άλλη κατάσταση που κανένας Μαρξ και κανένας μαρξιστής δεν μπορούσε να προβλέψει. [...], γιατί κανένας δεν μπορούσε να προβλέψει ότι το προλεταριάτο θα πάρει την εξουσία σε μια χώρα από τις πιο καθυστερημένες και πως στην αρχή θα δοκιμάσει να οργανώσει τη μεγάλη παραγωγή και κατανομή για τους αγρότες, και μετά, όταν εξαιτίας του χαμηλού πολιτιστικού επιπέδου δεν θα μπορέσει να εκπληρώσει αυτό το καθήκον, θα χρησιμοποιήσει και τον καπιταλισμό».³

Είναι η δεύτερη φορά που ο Λένιν προτείνει μια ρήξη με τον «σχολαστικό» μαρξισμό⁴. Η πρώτη ήταν κατά το ξέσπασμα της ίδιας της Οκτωβριανής επανάστασης, η οποία, σύμφωνα με την κυρίαρχη τότε μαρξιστική αντίληψη, θα έπρεπε να περιμένει την ωρίμανση των παραγωγικών δυνάμεων, δηλαδή την ανάπτυξη του καπιταλισμού στη Ρωσία. Ο Λένιν απαντά στους υποστηρικτές αυτής της αντίληψης: «Προβάλλουν ένα απίθανο σχηματικό επιχείρημα, που το έχουν αποστηθίσει στο διάστημα της ανάπτυξης της δυτικοευρωπαϊκής σοσιαλδημοκρατίας και που έγκειται στο ότι δεν ωριμάσαμε ακόμη για το σοσιαλισμό, ότι δεν έχουμε, όπως εκφράζονται οι διάφοροι “φωστήρες” απ’ αυτούς τους κυρίους, τις αντικειμενικές οικονομικές προϋποθέσεις για το σοσιαλισμό. Και δεν έρχεται σε κανενός το μυαλό να αναρωτηθεί: μα δεν μπορούσε άραγε ένας λαός που βρέθηκε μπροστά σε μια επαναστατική κατάσταση, όπως αυτή που διαμορφώθηκε στον πρώτο ιμπεριαλιστικό πόλεμο, δεν μπορούσε μήπως ο λαός αυτός, όταν επέδρασε πάνω του το αδιέξοδο της κατάστασής του, να ριχτεί σε μια τέτοια πάλη που θα του έδινε έστω και μια πιθανότητα να κατακτήσει όχι εντελώς συνηθισμένες συνθήκες για την παραπέρα ανάπτυξη του πολιτισμού του;».⁵

¹ Εισήγηση στο θεωρητικό διήμερο για τα 90 χρόνια της Οκτωβριανής Επανάστασης που οργάνωσε το ΝΑΡ στις 10-11 Νοεμβρίου 2007.

² «[...] πάντοτε η κακή πλευρά υπερισχύει της ωραίας πλευράς. Η κακή πλευρά παράγει την κίνηση που φτιάχνει την ιστορία, συγκροτώντας την πάλη». Καρλ Μαρξ, *Η αθλιότητα της φιλοσοφίας*, Νέοι Στόχοι, Αθήνα χ.χ.

³ *Τελικός λόγος πάνω στην πολιτική έκθεση της Κ.Ε. του ΚΚΡ (μπ.)*, Β. Ι. Λένιν, *Απαντα*, Σύγχρονη Εποχή, τόμος 45, σ. 117-18.

⁴ «Ο κρατικός καπιταλισμός είναι καπιταλισμός –είπε ο Πρεομπραζένσκι– και μόνο τέτοιος μπορεί και πρέπει να θεωρηθεί. Υποστηρίζω πως αυτό είναι σχολαστικισμός». Β. Ι. Λένιν, *ό.π.* σ. 117.

⁵ *Για την επανάστασή μας*, Β. Ι. Λένιν, *Απαντα*, Σύγχρονη Εποχή, τόμος 45, Αθήνα 1984, σ. 380.

Εδώ, βρισκόμαστε ήδη στο χώρο του απρόβλεπτου και της πιθανότητας. Καμία νομοτέλεια ή «σιδερένια» αναγκαιότητα δε φαίνεται να προδιαγράφει τις εξελίξεις. Πρόκειται για το χώρο και το χρόνο της ταξικής πάλης που διαρρηγνύει τη γραμμική αντίληψη της ιστορίας και επιλέγει αντί για τη φρόνιμη συσσώρευση των προϋποθέσεων, το άλμα σε μια αβέβαιη νέα κατάσταση.

Ο χρόνος της επανάστασης – Από τη θεωρία στην πράξη

Ήταν, λοιπόν, μια «πρόωρη» κατάληψη της εξουσίας; Με βάση το δόγμα της μαρξιστικής παράδοσης μέχρι τότε, σίγουρα ναι. Πράγματι, αν ο χρόνος της επανάστασης είναι ο γραμμικός σωρευτικός χρόνος της καπιταλιστικής παραγωγής και της αστικής θεωρίας της «προόδου», τότε κάθε απόπειρα να καταληφθεί η εξουσία πριν «ο καπιταλισμός αναπτύξει όλες τις παραγωγικές δυνάμεις που μπορούν να αναπτυχθούν στο έδαφός του»⁶ είναι «πρόωρη» και «ουτοπική». Όλες οι λεγόμενες «επιστημονικές» προϋποθέσεις που είχαν τεθεί για τη σοσιαλιστική επανάσταση, με κυρίαρχη την «ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων», έλειπαν από το σκηνικό της τσαρικής Ρωσίας. Αντί γι' αυτές υπήρχε τεράστια οικονομική και κοινωνική «καθυστέρηση», αγροτικός χαρακτήρας της οικονομίας, μικρή μειοψηφία βιομηχανικού προλεταριάτου, απουσία πολιτικών δομών αστικής δημοκρατίας. Η επανάσταση, με βάση αυτή την αντίληψη, θα έπρεπε να περιμένει πειθήνια τη σειρά της, μετά την αστική επανάσταση και την ολοκλήρωση του αστικοδημοκρατικού μετασχηματισμού. Αυτά έλεγε η «θεωρία», αλλά για άλλη μια φορά στην ιστορία ήταν η πράξη, και μάλιστα μια «αιρετική» πράξη, που τάραξε τα λιμνάζοντα νερά της και έφερε στην επιφάνεια τις απωθημένες κοινωνικές δυνατότητες. Ο Γκράμσι συνόπισε αυτό το γεγονός στη γνωστή του φράση, «επανάσταση ενάντια στο Κεφάλαιο».⁷

Ο ίδιος ο Λένιν απαντά: «Για τη δημιουργία του σοσιαλισμού, λέτε, απαιτείται πολιτιστική ανάπτυξη. Πολύ καλά, όμως γιατί δεν θα μπορούσαμε να δημιουργήσουμε πρώτα τέτοιες προϋποθέσεις πολιτιστικής ανάπτυξης στη χώρα μας, όπως είναι το διώξιμο των τσιφλικάδων και το διώξιμο των ρώσων καπιταλιστών και ύστερα πια να αρχίσουμε την πορεία προς το σοσιαλισμό; Σε ποια βιβλία διαβάσατε ότι παρόμοιες παραλλαγές στη συνηθισμένη ιστορική εξέλιξη είναι απαράδεκτες ή δεν μπορούν να γίνουν;».⁸ Αυτό που λέει, δηλαδή, ο Λένιν είναι ότι ναι δεν υπήρχαν οι οικονομικές και γενικότερες πολιτιστικές συνθήκες για το σοσιαλισμό και γι' αυτό ακριβώς ανέλαβε η εργατική εξουσία να τις οικοδομήσει. Οι μπολσεβίκοι δεν περίμεναν να δημιουργήσει η αστική τάξη τις δυνατότητες και τις προϋποθέσεις του σοσιαλισμού, αφήνοντας την να ολοκληρώσει τον καπιταλιστικό μετασχηματισμό, αλλά επιχείρησαν να τις δημιουργήσουν μέσα στην ίδια την πάλη για την απελευθέρωση.

Όπως έλεγε και η Ρόζα Λούξεμπουργκ στην αντιπαράθεσή της με τον Μπερνστάιν, ο μοναδικός τρόπος για να κατακτήσει η εργατική τάξη την «ωριμότητά» της, είναι, αντί να περιμένει την άφιξη της «κατάλληλης στιγμής» για την κατάληψη της εξουσίας, να διαμορφωθεί, να εκπαιδευτεί για την πράξη της κατάληψης, και οι «πρόωρες» προσπάθειες αποτελούν το μοναδικό τρόπο γι' αυτή την εκπαίδευση. Αν απλώς περιμένει την «κατάλληλη στιγμή», δε θα ζήσει για να τη

⁶ «Ένας κοινωνικός σχηματισμός δεν εξαφανίζεται ποτέ προτού αναπτυχθούν όλες οι παραγωγικές δυνάμεις, τις οποίες είναι αρκετά ευρύς για να χωρέσει». Κ. Μαρξ, *Συμβολή στην Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*, Νέοι Στόχοι, Αθήνα 1971.

⁷ Α. Γκράμσι, *Πολιτικά κείμενα*, Οδυσσέας, Αθήνα 1976.

⁸ *Για την επανάστασή μας*, Β. Ι. Λένιν, *Απαντα*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1984, τόμος 45, σ. 381

δει, γιατί η κατάλληλη στιγμή δεν μπορεί να έρθει παρά μόνον ύστερα από μια σειρά «πρώρων», αποτυχημένων προσπαθειών. Σύμφωνα με αυτή την αντίληψη, σημειώνει ο Σλαβόι Ζίζεκ, «το επαναστατικό υποκείμενο δεν “οδηγεί”, δεν “διευθύνει” τη διαδικασία από μίαν αντικειμενική απόσταση, αλλά συγκροτείται διαμέσου αυτής της διαδικασίας, και ως εκ τούτου –επειδή η χρονικότητα της επανάστασης περνά από την υποκειμενικότητα– δεν μπορούμε “να κάνουμε την επανάσταση τη σωστή στιγμή”, δίχως προηγούμενες, “πρώρες”, αποτυχημένες προσπάθειες».⁹

Η επανάσταση ως Συμβάν - Η πραγματική κίνηση που ανατρέπει...

Η πράξη της Οκτωβριανής Επανάστασης κονιορτοποίησε την κυρίαρχη αντίληψη του «επιστημονικού σοσιαλισμού» ότι η επανάσταση και ο κομμουνισμός είναι η λύση μιας μαθηματικής εξίσωσης, σύμφωνα με την οποία ένα ορισμένο επίπεδο παραγωγικών δυνάμεων και μια ορισμένη ανάπτυξη της αντίθεσής τους με τις παραγωγικές σχέσεις φέρνουν νομοτελειακά την κοινωνική αλλαγή ή εγγυώνται τη νίκη της. Η μεγάλη προσφορά του Οκτώβρη ήταν ότι έφερε στην ημερήσια διάταξη την επανάσταση και τον κομμουνισμό, παρά και ενάντια στην ντετερμινιστική λογική των αναγκαίων σταδίων ανάπτυξης, ως αυτό που ήδη το *Κομμουνιστικό Μανιφέστο* είχε ονομάσει κομμουνισμό: «η πραγματική κίνηση που ανατρέπει την υπάρχουσα τάξη πραγμάτων». Η «πρώρη» παρέμβαση του επαναστατικού κινήματος, σύμφωνα με την λενινιστική στάση, θα μπορούσε να αλλάξει τις «αντικειμενικές συνθήκες». Γι' αυτό πρότεινε στους μπολσεβίκους να εγκαταλείψουν το παλιό πρόγραμμα των δύο σταδίων της επανάστασης – αστικοδημοκρατικό και σοσιαλιστικό– και να επιχειρήσουν να μετατρέψουν άμεσα την επανάσταση που βρισκόταν σε εξέλιξη σε σοσιαλιστική επανάσταση.

Γιατί η επανάσταση είναι ένα Συμβάν με την έννοια που το θέτει ο Σλαβόι Ζίζεκ: «Δεν μπορούμε να καθορίσουμε το χρόνο έκρηξης του Συμβάντος μέσω μιας προσεκτικής “αντικειμενικής” ιστορικής ανάλυσης (στο στυλ τού “όταν οι αντικειμενικές αντιφάσεις φτάσουν σε αυτό και αυτό το επίπεδο, θα υπάρξει έκρηξη”): δεν υπάρχει Συμβάν έξω από τη δεσμευμένη υποκειμενική απόφαση που το δημιουργεί – αν περιμένουμε να ωριμάσει ο καιρός για το Συμβάν, το Συμβάν δε θα γίνει ποτέ. [...] Η αυθεντική επανάσταση, αντίθετα, πάντα λαμβάνει χώρα σ' ένα απόλυτο Παρόν, στην άνευ όρων κατεπείγουσα ανάγκη ενός Τώρα».¹⁰

Και πράγματι με αυτή την υποκειμενική θέληση των χιλιάδων εργαζομένων πραγματοποιήθηκε το μεγάλο έργο της επανάστασης, που έφερε στο προσκήνιο τάσεις κοινωνικής απελευθέρωσης, αντικαπιταλιστικής ανατροπής και κομμουνιστικού μετασχηματισμού. Μια νέα κοινωνικοπολιτική δομή αναδόθηκε από τα κάτω, με τα Σοβιέτ και τις εργοστασιακές επιτροπές, έξω και σε σύγκρουση με τους παλιούς κρατικούς θεσμούς, με κέντρο την αυτοοργάνωση και αυτοδιεύθυνση και όχι την αντιπροσώπευση και την ιεραρχία. Η απαλλοτρίωση καπιταλιστών και γαιοκτημόνων και η κρατικοποίηση των βασικών μέσων παραγωγής, άνοιξε το δρόμο της διεκδίκησης της εργατικής κυριαρχίας και διεύθυνσης στην παραγωγή, της οργάνωσης της εργασίας και γενικότερα της οικονομίας έξω από τα δεσμά και τα κριτήρια του κεφαλαίου. Οι ανατροπές σε όλους τους μηχανισμούς του κράτους και τους κοινωνικούς θεσμούς (στο στρατό, στο δικαστικό σύστημα, στην εκπαίδευση, στον πολιτισμό) κινητοποίησαν έναν μαζικό επαναστατικό πειραματισμό όπου άνησαν καινοτόμες απελευθερωτικές ιδέες κόντρα σε όλη την «αρχαία σκουριά» του

⁹ Σλαβόι Ζίζεκ, *Το υψηλό αντικείμενο της ιδεολογίας*, Scripta, Αθήνα 2006, σ. 112.

¹⁰ Σλαβόι Ζίζεκ, *Η μαριονέτα και ο νάνος*, Scripta, Αθήνα 2005, σ. 202-3.

σκοταδισμού, της υποταγής και της εκμετάλλευσης. Έτσι, η εξουσία των Σοβιέτ έγινε η ορατή μορφή της δυνατότητας οικοδόμησης μιας εργατικής δημοκρατίας, της αντικατάστασης της αστικής κρατικής «διεύθυνσης ανθρώπων» από την εργατική αυτοδιεύθυνση της «διαχείρισης πραγμάτων».

Καθεστώς «έκτακτης ανάγκης» και κρατικός καπιταλισμός

Ωστόσο, η επαναστατική κίνηση γρήγορα ανακόπηκε, καθώς προσέκρουσε στα μεγάλα προβλήματα της μετάβασης τα οποία πρόβαλλαν μέσα στις ιδιαίτερες συνθήκες της νίκης της επανάστασης σε μία μόνο χώρα, της ιμπεριαλιστικής περικύκλωσης και του εμφυλίου πολέμου, αλλά και της ήττας της επανάστασης στην Ευρώπη. Καθώς επίσης και στον αντιφατικό χαρακτήρα της ίδιας της επανάστασης, η οποία για τους εργάτες της πόλης είχε αντικαπιταλιστικό προσανατολισμό, ενώ για τη μεγάλη πλειοψηφία του πληθυσμού που ήταν αγρότες παρέμενε σε ένα αστικοδημοκρατικό ορίζοντα με κύριο στόχο τη διανομή της γης.

Παρότι δόθηκε με επιτυχία η μάχη της υπεράσπισης της σοβιετικής εξουσίας, ό,τι κερδήθηκε στο πεδίο αυτό χάθηκε στο καθοριστικό για την εξέλιξη της επανάστασης κοινωνικό πεδίο. Ένα κράτος και μια οικονομία «έκτακτης ανάγκης» αντικατέστησε τις δομές της εργατικής δημοκρατίας και τα απελευθερωτικά εγχειρήματα στην παραγωγή. Ήδη από την εποχή του εμφυλίου, επανέρχεται η μονοπρόσωπη διοίκηση στην παραγωγή και διαλύονται οι εργοστασιακές επιτροπές, εισάγεται ο ταιηλορισμός ως ο «πλέον επιστημονικός τρόπος παραγωγής» και εξισώνεται ο σοσιαλισμός με το «Σοβιέτ+εξηλεκτρισμός». Κρατικός καταναγκασμός, στρατιωτικοποίηση της οικονομίας και της κοινωνίας, επιστροφή στην εξουσία των διευθυντών και των ειδικών, ακύρωση την επαναστατική δυναμική στο όνομα της αποτελεσματικής διαχείρισης, της ανάπτυξης της παραγωγικότητας και της υποστήριξης στο στρατιωτικό μέτωπο. Η πολιτική της ΝΕΠ, μετά τον εμφύλιο, με την ανοιχτή στροφή στην ιδιωτική οικονομία και την αγορά, επιτάχυνε και βάθυνε αυτές τις τάσεις.

Ήδη, στις αρχές, του 1918, ο Λένιν έγραφε: «Ο κρατικός καπιταλισμός θα ήταν ένα βήμα προς τα μπρος σε σύγκριση με την κατάσταση πραγμάτων που υπάρχει σήμερα στη Σοβιετική μας Δημοκρατία. Αν λ.χ. ύστερα από έξι μήνες εγκαθιδρυόταν στη χώρα μας ο κρατικός καπιταλισμός, αυτό θα ήταν μια τεράστια επιτυχία και η πιο σίγουρη εγγύηση ότι ύστερα από ένα χρόνο θα εδραιωθεί στη χώρα μας οριστικά και θα γίνει ακατανίκητος ο σοσιαλισμός».¹¹ Εξηγούσε δε αυτή την «παράδοξη» θέση, παραθέτοντας τα στοιχεία που συνέθεταν το οικονομικό σύστημα της Ρωσίας εκείνη την εποχή: «1) η πατριαρχική, δηλαδή σε σημαντικό βαθμό φυσική, αγροτική οικονομία· 2) η μικρή εμπορευματική παραγωγή (εδώ ανήκει η πλειοψηφία των αγροτών από εκείνους που πουλάνε σιτηρά)· 3) ο ιδιωτικός καπιταλισμός· 4) ο κρατικός καπιταλισμός· και 5) ο σοσιαλισμός».¹²

Μέσα σε αυτή τη σύνθετη, λοιπόν, κατάσταση ο Λένιν –όχι χωρίς αντιδράσεις, που εκφράστηκαν σε ένα βαθμό από την τάση των «αριστερών κομμουνιστών» και αργότερα από την «εργατική αντιπολίτευση»– διαμόρφωσε μια στρατηγική για τη μετάβαση που μπορεί να συμπυκνωθεί στη θέση: ανάπτυξη του καπιταλισμού υπό σοβιετική εξουσία, ώστε να διαμορφωθεί η υλική βάση για το πέρασμα στο σοσιαλισμό. Σύμφωνα με αυτή την οπτική, προετοιμασία για το σοσιαλισμό σημαίνει επίτευξη μιας καπιταλιστικού τύπου οργάνωσης της βιομηχανίας και ανάπτυξης της παραγωγικότητας της εργασίας. Η εισήγηση στο XI

¹¹ Β. Ι. Λένιν, *Απαντα*, Σύγχρονη Εποχή, τόμος 36, Αθήνα 1984, σ. 294-95.

¹² Ο.π. σ. 296

Συνέδριο του ΚΚΡ, το Μάρτη του 1922, είναι εξαιρετικά σαφής ως προς αυτό: «Έχουμε μια κατάσταση εντελώς πρωτοφανή στην ιστορία: το προλεταριάτο, η επαναστατική πρωτοπορία να έχει απόλυτα επαρκή πολιτική εξουσία και παράλληλα μ' αυτό να υπάρχει ο κρατικός καπιταλισμός. Η ουσία του ζητήματος είναι να καταλάβουμε ότι είναι ένας καπιταλισμός που μπορούμε και πρέπει να τον επιτρέψουμε, που μπορούμε και πρέπει να τον βάλουμε μέσα σε ορισμένα πλαίσια, γιατί ο καπιταλισμός αυτός είναι απαραίτητος για τη μεγάλη μάζα της αγροτιάς και για το ιδιωτικό κεφάλαιο, το οποίο πρέπει να κάνει το εμπόριο έτσι, ώστε να ικανοποιεί τις ανάγκες της αγροτιάς. Πρέπει να οργανώσουμε τα πράγματα έτσι, ώστε να είναι δυνατή η συνηθισμένη πορεία της καπιταλιστικής οικονομίας και της καπιταλιστικής ανταλλαγής, γιατί αυτό το πράγμα χρειάζεται στο λαό, γιατί χωρίς αυτό δεν μπορούμε να ζήσουμε».¹³

Μια στρατηγική για τη μετάβαση;

Τι είναι αυτό που οικοδομήθηκε, λοιπόν; Σε αντίθεση με μια διαδεδομένη αντίληψη που θεωρεί ότι η οικονομική «βάση» ήταν σοσιαλιστική και το πρόβλημα παρουσιάστηκε στο πολιτικό «εποικοδόμημα» (είτε ως πρόβλημα δημοκρατίας, είτε ως «σταλινισμός», είτε ως «ρεβιζιονιστική στροφή» μετά τον Στάλιν), το πρόβλημα βρίσκεται στον ίδιο τον πυρήνα των κοινωνικών παραγωγικών σχέσεων που παρέμειναν εκμεταλλευτικές, στη διαλεκτική αλληλεπίδρασή τους με τη μη ανάπτυξη της εργατικής δημοκρατίας. Οι τάσεις του επαναστατικού μετασχηματισμού καταπνίγηκαν τελικά μέσα σε έναν ιδιόμορφο τύπο καπιταλιστικής ανάπτυξης, η άλλη όψη του οποίου ήταν το μαράζωμα της πολιτικής δραστηριότητας των εργαζομένων και ο εκφυλισμός της δημοκρατίας των σοβιέτ, η υποταγή στους νόμους της οικονομικής μεγέθυνσης και στα κρατικά γραφειοκρατικά όργανα, η αποπολιτικοποίηση της εργατικής κολεκτίβας και ο περιορισμός της σε ένα παθητικό εκτελεστικό ρόλο.

Το όριο της απελευθερωτικής διαδικασίας που εγκαινίασε ο Οκτώβρης δεν ήταν, όπως συχνά υποστηρίζεται, το «χαμηλό επίπεδο των παραγωγικών δυνάμεων», αλλά ίσα ίσα ότι η ανάπτυξη αυτών ακριβώς των καπιταλιστικών παραγωγικών δυνάμεων αναπαρήγαγε τις εκμεταλλευτικές σχέσεις και εγκλώβισε την επανάσταση στα πλαίσια των καπιταλιστικών παραγωγικών σχέσεων. Το όριο ήταν η πραγματική θέση που είχαν οι εργαζόμενοι μέσα σε αυτό το «δικό τους» υποτίθεται καθεστώς. Αυτή φαίνεται καθαρά στο ρόλο που τους αποδίδει η απόφαση του 11ου Συνεδρίου του κόμματος, τον Απρίλη του 1922: «Το πρωταρχικό και θεμελιώδες συμφέρον του προλεταριάτου, μετά την κατάκτηση της κρατικής εξουσίας, είναι η αύξηση της παραγωγής και η σημαντική ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων της κοινωνίας. [...] Η όσο το δυνατόν πιο γρήγορη και πιο σταθερή πρόοδος στην ανοικοδόμηση της βαριάς βιομηχανίας [...] απαιτεί την απόλυτη συγκέντρωση όλης της εξουσίας στα χέρια της διεύθυνσης της επιχείρησης. [...] Κατά συνέπεια, κάθε ανάμειξη των συνδικάτων στη διεύθυνση της επιχείρησης οφείλει να θεωρείται απολύτως απαράδεκτη και ολέθρια».¹⁴ Όπως, όμως, επισημαίνει ορθά ο Σαρλ Μπετελέμ, «αν ο κρατικός μηχανισμός που κατέχει τα μέσα παραγωγής υπάρχει ξέχωρα από τις μάζες [...] βρισκόμαστε αντιμέτωποι με σχέσεις που αποτελούν μια δομή, η οποία αναπαράγει το διαχωρισμό των άμεσων παραγωγών από τα μέσα παραγωγής τους. Αν

¹³ Πολιτική Έκθεση Δράσης της Κ.Ε. του ΚΚΡ (μπ.), Β. Ι. Λένιν, Άπαντα, Σύγχρονη Εποχή, τόμος 45, Αθήνα 1984, σ. 84.

¹⁴ Αναφέρεται στο Μαρκ Φερρό, Από τα Σοβιέτ στον γραφειοκρατικό κομμουνισμό, Νησίδες, 1999, σ. 167-68.

κάτω από αυτές τις συνθήκες, η σχέση ανάμεσα στην εργασιακή δύναμη και στα μέσα παραγωγής εκφράζεται με μια μισθωτή σχέση, αυτό σημαίνει ότι οι σχέσεις παραγωγής είναι καπιταλιστικές σχέσεις, κι αυτοί που κατέχουν διευθυντικές θέσεις στον κεντρικό κρατικό μηχανισμό και στους συνδεδεμένους μηχανισμούς αποτελούν συλλογικά, μια καπιταλιστική –κρατική– μπουρζουαζία».¹⁵ Μέσα σε ένα τέτοιο πλαίσιο δεν υπάρχει χώρος για κανενός είδους σοσιαλισμό, παρά μόνο για αναπαραγωγή των εκμεταλλευτικών σχέσεων. «Το να ζητά κανείς τη διατήρηση της μισθωτής εργασίας και την κατάργηση του κεφαλαίου είναι αντιφατική και αυτο-αναιρούμενη απαίτηση»¹⁶, είχε ξεκαθαρίσει ο Μαρξ και τόνιζε: «Δεν υπάρχει μεγαλύτερη ανοησία και λάθος από το να υποθέτει κανείς πάνω στη βάση της ανταλλακτικής αξίας, του χρήματος, τον έλεγχο των συνεταιρισμένων ατόμων πάνω στη συνολική τους παραγωγή».¹⁷

Στο τελευταίο κείμενό του με το χαρακτηριστικό τίτλο *Κάλλιο λιγότερα και καλύτερα*, το Μάρτη του 1923, ο Λένιν δηλώνει απογοητευμένος από τις φλυαρίες περί προλεταριακού πολιτισμού και γράφει: «Εμάς θα μας αρκούσε στην αρχή ένας πραγματικός αστικός πολιτισμός, θα μπορούσαμε στην αρχή να τα καταφέρουμε χωρίς τους πολύ αντιδραστικούς τύπους των πολιτισμών της προκαπιταλιστικής εποχής... Το πιο επιζήμιο θα ήταν να επαναπαντούμε πως κάτι ξέρουμε, ή πως έχουμε έναν κάποιο σημαντικό αριθμό στοιχείων για να φτιάξουμε έναν πραγματικά καινούργιο μηχανισμό, που να αξίζει πραγματικά να λέγεται σοσιαλιστικός, σοβιετικός κ.λπ. Όχι, στη χώρα μας δεν έχουμε έναν τέτοιο μηχανισμό, και μάλιστα τα στοιχεία για έναν τέτοιο μηχανισμό είναι σε αφάνταστο βαθμό λίγα, και πρέπει να μην ξεχνάμε ότι για τη δημιουργία του δεν πρέπει να λυπηθούμε χρόνο και ότι γι' αυτή τη δουλειά πρέπει να διαθέσουμε πολλά, πάρα πολλά χρόνια. [...] Έτσι προβάλλει σήμερα μπροστά μας το ερώτημα: θα καταφέρουμε να κρατηθούμε με τη μικρή και την πολύ μικρή αγροτική παραγωγή και με τις καταστροφές που έπαθε η χώρα μας, ώσπου οι καπιταλιστικές χώρες της Δυτικής Ευρώπης να ολοκληρώσουν την ανάπτυξή τους προς το σοσιαλισμό;».¹⁸ Η απόσταση αυτού του δραματικού ερωτήματος από το «σοσιαλισμό σε μία μόνο χώρα» που θεσμοθετήθηκε λίγα χρόνια μετά είναι τεράστια...

Ο σοσιαλισμός ως σχέδιο «υπερ-νεωτερικότητας»

Μοιάζει ως εάν οι «αντικειμενικές συνθήκες» να πήραν την εκδίκησή τους. Ως εάν η αναγκαιότητα να νίκησε τη βούληση και την επιθυμία. Πρόκειται για έναν «σοσιαλισμό της αναγκαιότητας»¹⁹, όπως τον ονόμασε ο Μάρτιν Μπούμπερ; Ή μήπως, όπως το διατυπώνει η Χάνα Άρεντ, «όλοι εκείνοι που [...] ακολούθησαν τα βήματα της Γαλλικής Επανάστασης, είδαν τους εαυτούς τους όχι μόνο ως διαδόχους των ανδρών της Γαλλικής Επανάστασης αλλά ως παράγοντες της ιστορίας και της ιστορικής αναγκαιότητας, με το προφανές αλλά και παράδοξο αποτέλεσμα ότι η

¹⁵ Σαρλ Μπετελέμ, *Μελέτες και άρθρα*, Στοχαστής, Αθήνα 1974, σ. 96.

¹⁶ Καρλ Μαρξ, *Grundrisse*, Βασικές γραμμές της κριτικής της πολιτικής οικονομίας, Στοχαστής, Αθήνα 1990, τ. II, σ. 228.

¹⁷ Καρλ Μαρξ, *Grundrisse*, Βασικές γραμμές της κριτικής της πολιτικής οικονομίας, Στοχαστής, Αθήνα 1989, τ. I, σ. 111.

¹⁸ *Κάλλιο λιγότερα και καλύτερα*, Β. Ι. Λένιν, *Άπαντα*, Σύγχρονη Εποχή, τόμος 45, Αθήνα 1984, σ. 389, 390, 402.

¹⁹ «...γιατί επαγγέλλεται ότι απαιτεί μόνο την κινητοποίηση του αναγκαίου εξελικτικού μηχανισμού». Μάρτιν Μπούμπερ, *Μονοπάτια στην ουτοπία*, Νησίδες, 2000, σ. 21.

αναγκαιότητα, αντί για την ελευθερία, έγινε η κύρια κατηγορία της πολιτικής και επαναστατικής σκέψης»,²⁰

Η αλήθεια είναι ότι η ιστορική διαδρομή της Σοβιετικής κοινωνίας εξελίχθηκε πολύ διαφορετικά από αυτό που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε μεταβατική φάση από τον καπιταλισμό στον κομμουνισμό. Η επανάσταση αντιμετωπίστηκε ως ο «μεγάλος επιταχυντής» ενός καπιταλιστικού εκσυγχρονισμού και ο σοσιαλισμός ως ένα σχέδιο «υπερ-νεωτερικότητας, ο πιο σύντομος δρόμος για να φτάσει η καθυστερημένη Ρωσία την καπιταλιστική Δύση. Όπως σχολίαζε δηκτικά ο Ερνστ Μπλοχ, «τι βρώμικη αντίφαση που είναι να μιλάμε για τον διεφθαρμένο καπιταλισμό κι ωστόσο να οργανώνουμε πενταετή προγράμματα για να φτάσουμε και να ξεπεράσουμε τη Δύση, δηλαδή τον καπιταλισμό, αυξάνοντας τη σήψη!»²¹

Ο ιστορικός κομμουνισμός του 20ου αιώνα δεν ξέφυγε ποτέ από τα πλαίσια της επιστημονικοβιομηχανικής τάξης που εγκαθίδρυσε ο καπιταλισμός. Γι' αυτό ζήλευε πάντα τα τεχνικά του επιτεύγματα, χρησιμοποιούσε τις «επιστημονικές» του μεθόδους οργάνωσης της εργασίας, και έβλεπε τη δικαίωση της ανωτερότητάς του ως κοινωνικού συστήματος στην επίτευξη μιας ανώτερης από τον καπιταλισμό παραγωγικότητας. Ο Λουί Αλτουσέρ έχει χαρακτηρίσει, όχι άδικα, την ιδεολογία του σοβιετικού κομμουνισμού ως «μεταθανάτια εκδίκηση της Δευτέρας Διεθνούς». ²² Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, οι εργάτες που είχαν στεφθεί με το φωτοστέφανο της απελευθέρωσης ολόκληρης της ανθρωπότητας τελικά δεν παρέμεναν παρά μόνο «παραγωγοί», που αντάλλαζαν αυτό τον ιδεατό ανώτερο κοινωνικό τους ρόλο με την πεζή πραγματικότητα του εργαλείου για ολοένα και μεγαλύτερη παραγωγή. Η επαναστατική προσδοκία για καθολική αλλαγή της ζωής γρήγορα αντικαταστάθηκε από τη θρησκεία της εργασίας και της παραγωγής. Αυτή η οικονομίστικη αντίληψη και πρακτική μπήκε στην καρδιά του «παραδείγματος» που επικράτησε στο κομμουνιστικό και εργατικό κίνημα ως «μαρξισμός». Η άλλη της όψη ήταν η αποθέωση του κράτους. Η ταύτιση της επανάστασης με την κατάληψη της κρατικής εξουσίας και η υποκατάσταση της εργατικής δημοκρατίας από το κόμμα-κράτος, που οδήγησε στη γιγάντωση ενός αυταρχικού γραφειοκρατικού μηχανισμού κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση του αστικού κράτους και σε μια ολοκληρωτικά διοικούμενη κοινωνία.

Η Ρόζα Λούξεμπουργκ είχε προειδοποιήσει, ήδη από το 1918, ότι «πνίγοντας την πολιτική ζωή σ' όλη τη χώρα, είναι μοιραίο να παραλύει ολοένα και περισσότερο η ζωή μέσα σε αυτά τα ίδια τα σοβιέτ. Χωρίς γενικές εκλογές, απεριόριστη ελευθερία του τύπου και των συγκεντρώσεων, ελεύθερη πάλη των ιδεών, η ζωή ξεψυχάει μέσα σε όλους τους δημόσιους θεσμούς, γίνεται μια ζωή επιφανειακή, όπου η γραφειοκρατία μένει το μόνο ενεργό στοιχείο». ²³ Συνέδεσε, μάλιστα, αυτήν την κατάπνιξη της δημοκρατίας με τις κυρίαρχες αντιλήψεις για το κόμμα: «Η σιωπηρή προϋπόθεση της θεωρίας του Λένιν και του Τρότσκι για τη δικτατορία είναι ότι η σοσιαλιστική μεταμόρφωση είναι ένα πράγμα, για το οποίο το επαναστατικό κόμμα έχει τη συνταγή πανέτοιμη στην τσέπη του και δεν έχει κάνει τίποτε άλλο παρά να την εφαρμόσει με ενεργητικότητα». ²⁴

Πράγματι, η τάξη-επαναστατικό υποκείμενο υποκαταστάθηκε από το κόμμα-επαναστατικό υποκείμενο και έτσι η ίδια η τάξη μετατράπηκε από υποκείμενο σε αντικείμενο της πολιτικής. Το κομματικό μοντέλο που διαμορφώθηκε και

²⁰ Χάννα Άρεντ, *Για την επανάσταση*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2006, σ. 70.

²¹ Ερνστ Μπλοχ, *Ουτοπία και επανάσταση*, Έρασμος, Αθήνα 1985, σ.39.

²² Λουί Αλτουσέρ, *Απάντηση στον Τζωμ Λιούις*, Θεμέλιο, Αθήνα 1977.

²³ Ρόζα Λούξεμπουργκ, *Ρωσική Επανάσταση*, Ύψιλον, Αθήνα 1980, σ. 73.

²⁴ Ο.π. σ. 70.

αποκρυσταλλώθηκε συμπύκνωσε τις ίδιες αρχές που ήδη υλοποιούνταν στις κοινωνικές και παραγωγικές σχέσεις: υποταγή των πάντων στην αποτελεσματικότητα-παραγωγικότητα, αυστηρός καταμερισμός και εξειδίκευση, υποταγή στην ιεραρχία, συγκέντρωση της διοίκησης, της διεύθυνσης και του ελέγχου, καθήλωση των μελών σε ρόλο πειθαρχικού εκτελεστή της αποφασισμένης σε ένα κλειστό επιτελείο πολιτικής. Αυτό το μοντέλο, αντανάκλαση του ταιηλορισμού της παραγωγής, οδήγησε τελικά στο μαράζωμα της εσωτερικής πολιτικής ζωής μέσα στο μπολσεβίκικο κόμμα, στην απαγόρευση της ελευθερίας γνώμης και αντιπαράθεσης, και στην καταστολή κάθε ίχνους εργατικής δημοκρατίας.

Η εξέλιξη αυτή έγινε δυνατή στο έδαφος μιας ορισμένης αντίληψης και πρακτικής, που αυτονομούσε το επαναστατικό κόμμα ως την ανώτερη, τη μόνη έγκυρη και καθολική βαθμίδα της ταξικής συνείδησης. Η αυτονόμηση αυτή είναι έκφραση της διχοτόμησης αντικειμενικής πραγματικότητας και υποκειμενικής κατάστασης, οικονομίας και πολιτικής, που διαιώνισε μια ορισμένη μαρξιστική παράδοση, ακολουθώντας τις θετικές επιστήμες και φιλοδοξώντας να προσπορίσει από αυτές το «αντικειμενικό» τους κύρος. Σύμφωνα με αυτή την αντίληψη, η τάξη είναι «οικονομική», το επαναστατικό υποκείμενο «πολιτικό» και η γέφυρα ανάμεσα σε αυτά τα δύο είναι το εργατικό (κομμουνιστικό) κόμμα που έχει προικιστεί μεταφυσικά με το μόνο «προνομιούχο βλέμμα» που το καθιστά ικανό να αποκρυπτογραφεί τους «ορειχάλκινους νόμους της ιστορίας» και να δρα σύμφωνα με αυτούς. Την επανένωση υποκειμένου–αντικειμενικής πραγματικότητας ανέλαβε το κόμμα. Ο,τι ήταν ο ορθός Λόγος για την επιστήμη, έγινε το κόμμα για την τάξη. Το κόμμα ήταν ο Λόγος της τάξης.

Επανανοηματοδότηση του κομμουνισμού – Απ’ την εργασία στο «βασιλείο της ελευθερίας»

Η διαλεκτική υπέρβαση αυτού του οικονομίστικου-κρατικιστικού-κομματοκεντρικού κομμουνισμού του 20ου αιώνα είναι όρος για να ξαναγίνει η κομμουνιστική απελευθέρωση πηγή έμπνευσης και ελπίδας, να βγει από τα κομματικά μασωλεία και να ξαναγίνει αυτό που πραγματικά πρέπει να είναι: όχι ένα ιδεώδες για το μέλλον αλλά «υλική δύναμη» αλλαγής. Γιατί, στην πραγματικότητα, αυτό που ηττήθηκε ήταν μια ορισμένη αντίληψη και πρακτική του ιστορικού κομμουνισμού του 20ου αιώνα, που όμως έχει ρίζες μέσα στον ίδιο τον μαρξισμό και την επαναστατική θεωρία. Δεν είναι διαλεκτική και υλιστική μια θέση που λέει ότι η θεωρία ήταν σωστή αλλά η εφαρμογή της λάθος, όπως και αντίστροφα η θέση που συνάγει από μια ορισμένη εκδοχή της κομμουνιστικής προσπάθειας τη συνολική χρεοκοπία του μαρξισμού και κάθε επαναστατικής στόχευσης. Τόσο λόγω της εμπειρίας της ήττας των προηγούμενων επαναστάσεων, όσο και λόγω της ολοκληρωτικής διάστασης του σημερινού καπιταλισμού και της κοινωνικής και φυσικής ερημοποίησης που προκαλεί, η επαναθεμελίωση της σύγχρονης κομμουνιστικής απελευθέρωσης είναι επιτακτική ανάγκη.

Να αναστοχαστούμε την ιστορική εμπειρία, να αντιμετωπίσουμε διαλεκτικά και κριτικά τη θεωρία, και τελικά να επανανοηματοδοτήσουμε τον κομμουνισμό, με το σύγχρονο απελευθερωτικό περιεχόμενο που πηγάζει απ’ τις αντιθέσεις του σημερινού καπιταλισμού, τις ανάγκες και τις επιθυμίες των σημερινών εργαζόμενων· αυτό θα ήταν μια ενεργός μνήμη του Οκτώβρη και όλων των ανολοκλήρωτων και ηττημένων επαναστάσεων και όχι μια μνήμη θρησκευτική, για να καλύπτουμε με επετειακά στεφάνια το σημερινό στρατηγικό μας συμβιβασμό.

Να ξαναθέσουμε στη σημερινή εποχή τα ερωτήματα γύρω από τα οποία εκτυλίχτηκε η ιστορική περιπέτεια της απελευθέρωσης: Μπορεί ο σύγχρονος κομμουνισμός να είναι «η απεριόριστη ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων», απλά με μια «άλλη εξουσία», όπως επιχειρήσε ο Οκτώβρης; Είναι οι καπιταλιστικές παραγωγικές δυνάμεις το κατάλληλο υλικό που μέσα του βρίσκονται έτοιμες οι προϋποθέσεις του κομμουνισμού, όπως πίστευε ο κλασικός μαρξισμός-λενινισμός; Είναι κομμουνισμός η ολοκλήρωση της «ανολοκλήρωτης νεωτερικότητας» από εκεί που την άφησαν οι αστοί, όπως το κατανόησε το κομμουνιστικό κίνημα; Η πίστη ότι η κυριαρχία επί της φύσης, ο θρίαμβος της επιστήμης και της τεχνικής είναι αυτή που θα δώσει τις λύσεις στα κοινωνικά προβλήματα, που κυριάρχησε στον λεγόμενο «επιστημονικό σοσιαλισμό»; Κι ακόμη, μπορεί ο κομμουνισμός να σημαίνει σήμερα μια ολοκληρωτικά κρατικοποιημένη κοινωνία, όπως αυτή που ήταν ο «υπαρκτός σοσιαλισμός»;

Οι απαντήσεις που δόθηκαν σε αυτά τα ερωτήματα δεν ήταν οι μόνες δυνατές που πηγάζουν από το σώμα του μαρξισμού. Υπάρχουν μέσα σε αυτό και ίχνη κάποιων διαφορετικών απαντήσεων, που ωστόσο απωθήθηκαν, εγκαταλείφθηκαν, διαστρεβλώθηκαν, μέσα σε μια πορεία «επιστημονικοποίησης», η οποία υιοθέτησε άρρητα ή ρητά και όλες τις υποβαστάζουσες φανερές ή κρυφές προϋποθέσεις της αστικής επιστήμης. Η επανασύνδεση με αυτές τις ξεχασμένες κατευθύνσεις που θάφτηκαν στη σκόνη του μοντέλου του «υπαρκτού σοσιαλισμού» είναι μια πρώτη αφετηρία για τον κομμουνισμό του 21ου αιώνα. Και πριν απ' όλα η επανασύνδεση με αυτό που ο Μαρξ όριζε ως κομμουνισμό, την «κατάργηση της εργασίας»²⁵ και την «ελεύθερη ατομικότητα που βασίζεται στην καθολική ανάπτυξη των ατόμων και στην καθυπόταξη της συλλογικής τους, κοινωνικής παραγωγικότητας σαν κοινωνικής τους περιουσίας».²⁶

Ο κομμουνισμός δεν είναι το βασίλειο της οικονομίας και της παραγωγής. Αντίθετα, όπως έγραφε ο Μαρξ, «το βασίλειο της ελευθερίας αρχίζει στην πραγματικότητα εκεί που παύει η εργασία να υπαγορεύεται από ανάγκη και από εξωτερική σκοπιμότητα. Βρίσκεται επομένως από αυτή τη φύση του πράγματος πέρα από τη σφαίρα της καθεαυτό υλικής παραγωγής».²⁷ Γιατί, σύμφωνα πάλι με τον Μαρξ, «ο πραγματικός πλούτος δεν είναι εξουσιασμός χρόνου υπερεργασίας αλλά διαθέσιμος χρόνος –πέρα απ' αυτόν που χρειάζεται στην άμεση παραγωγή– για κάθε άτομο και για ολόκληρη την κοινωνία».²⁸ Πρόκειται, δηλαδή, για πέρασμα από την καταναγκαστική εργασία στην ελεύθερη δημιουργική δραστηριότητα του καθολικά αναπτυγμένου κοινωνικού ανθρώπου, και γενικότερα για υπέρβαση του πεδίου της οικονομίας από άλλα πεδία δραστηριοτήτων, ατομικής και κοινωνικής έκφρασης και δημιουργικότητας χωρίς παραγωγικό σκοπό.

Απ' την «ατμομηχανή» της ιστορίας στη διακοπή μιας καταστροφικής ιστορικής πορείας

Η σύγχρονη κομμουνιστική απελευθέρωση, έχοντας να αναμετρηθεί με πολλαπλάσιες και ποιοτικά διαφορετικές από την εποχή του Μαρξ και του Λένιν, αντανθρώπινες και καταστροφικές παραγωγικές δυνάμεις του σημερινού καπιταλισμού, πρέπει να πάει ακόμη πιο πέρα και να αποτελέσει τη ριζική κριτική και

²⁵ Καρλ Μαρξ, Φρίντριχ Έγκελς, *Η Γερμανική Ιδεολογία*, Gutenberg, Αθήνα 1979.

²⁶ Καρλ Μαρξ, *Grundrisse, Βασικές γραμμές της κριτικής της πολιτικής οικονομίας*, Στοχαστής, Αθήνα 1989, τ. Ι, σ. 110.

²⁷ Καρλ Μαρξ, *Το Κεφάλαιο*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1978, τ. 3, σ. 1007.

²⁸ Καρλ Μαρξ, *Grundrisse, Βασικές γραμμές της κριτικής της πολιτικής οικονομίας*, Στοχαστής, Αθήνα 1990, τ. ΙΙ, σ. 539.

ανακοπή των παραγωγικών δυνάμεων που αναπτύσσει ο καπιταλισμός, τη ριζική αμφισβήτηση της επιστημονικοβιομηχανικής τάξης, με τη συγκρότηση μη εμπορευματικών, μη καταναλωτικών μορφών κοινότητας και πολιτισμού, με την επινόηση και δημιουργία μιας συμβατής προς τον άνθρωπο και τη φύση συνεργατικής, αυτοδιευθυνόμενης και υπό κοινωνικό έλεγχο, παραγωγικής δράσης, αλλά και ενός πολιτισμού όπου το «περιττό» –από την άποψη του ωφέλιμου παραγωγικού σκοπού– θα μπορεί να βρίσκει μια διαφορετική θέση μέσα στη ζωή και τη δραστηριότητα των ανθρώπων.

Η σύγχρονη κομμουνιστική απελευθέρωση είναι ανάγκη, επίσης, να επανασυνδεθεί με την κατεύθυνση της κατάργησης του κράτους και της ίδιας της πολιτικής, που ο Μαρξ έβλεπε ως το κύριο έργο της επανάστασης. Όπως γράφει ο Μαρξ, «η επανάσταση σαν τέτοια –η ανατροπή της υπάρχουσας εξουσίας και η καταστροφή των παλιών συνθηκών– είναι μια πολιτική πράξη. [...] Ο σοσιαλισμός χρειάζεται αυτή την πολιτική πράξη εφόσον χρειάζεται την καταστροφή και τη διάλυση. Αλλά όταν αρχίζει η οργανωτική του δραστηριότητα, όταν αναφαίνεται η τελική του επιδίωξη, η ψυχή του, ο σοσιαλισμός αποβάλλει το πολιτικό ένδυμα».²⁹ Κι ακόμη: «Μόνον αφού ο άνθρωπος αναγνωρίσει και οργανώσει τις καθαυτό δυνάμεις του ως κοινωνικές δυνάμεις και συνεπώς πάψει να αποχωρίζεται την κοινωνική εξουσία με τη μορφή πολιτικής εξουσίας, μόνο τότε θα έρθει η απελευθέρωση της ανθρωπότητας».³⁰ Σε αυτή την επανοικοιοποίηση από την κοινωνία των δυνάμεων που έχει σφετεριστεί το Κράτος, είδε ο Μαρξ τη μεγάλη απελευθερωτική αξία της Κομμούνας, «την πολιτική μορφή, που βρέθηκε επιτέλους, κάτω από την οποία μπορεί να πραγματοποιηθεί η χειραφέτηση της εργασίας»³¹, ή της «εξουσίας που αρνείται τον εαυτό της»³², σύμφωνα με τον εύστοχο χαρακτηρισμό της Έλλης Παππά. «Στην πραγματικότητα το κομμουνάδικο καθεστώς θα είχε αποδώσει στο κοινωνικό σώμα όλες τις δυνάμεις, που ως τότε είχαν απορροφηθεί από το Κράτος»³³, γράφει ο Μαρξ.

Η σύγχρονη αντικαπιταλιστική επανάσταση πρέπει, ξαναπιάνοντας το νήμα αυτό, της Κομμούνας και των Σοβιέτ, να ξαναστοχαστεί και να ξαναπειραματιστεί με το ζήτημα της εξουσίας. Όπως επισημαίνει ο Ετιέν Μπαλιμπάρ, ο χώρος που μένει ελεύθερος ανάμεσα στην καπιταλιστική και την κομμουνιστική κοινωνία, «είναι ο καθαυτό χώρος της πολιτικής».³⁴ Αλλά ποιας πολιτικής; Το απελευθερωτικό έργο της επανάστασης απαιτεί την μεγάλη κινητοποίηση, πολιτική δράση, πρωτοβουλία και αυτενέργεια των ίδιων των εργαζομένων, άρα και το ριζικό μετασχηματισμό της ίδιας της πολιτικής. Το μεγάλο «στοίχημα» για τη ζωτικότητα της επανάστασης είναι πώς οι κοινωνικοπολιτικές δομές αντι-εξουσίας που οικοδομούνται από τα κάτω θα παραμείνουν ο κινητήρας της επαναστατικής δράσης και δε θα αφομοιωθούν μέσα σε κρατικές δομές. Στα πλαίσια μιας τέτοιας κατεύθυνσης απαιτείται να αντιμετωπιστεί η κατάλυση του αστικού κράτους ως αναγκαία αφετηρία όχι για την οικοδόμηση ενός νέου κρατικού μηχανισμού με εργατικές «περγαμηνές», αλλά για την πορεία απονέκρωσης κάθε κράτους και τη «διάχυση» της εξουσίας μέσα στο οργανωμένο κοινωνικό σώμα - πρωταγωνιστή των κοινωνικών αλλαγών. «Με την πράξη εκείνη με την οποία θα πάρει στην κατοχή του για λογαριασμό της και εν ονόματι όλης

²⁹ Καρλ Μαρξ, *Κριτικά Σχόλια*. Αναφέρεται στο Μ. Μπούμπερ, *Μονοπάτια στην ουτοπία*, Νησίδες, 2000, σ. 102

³⁰ Καρλ Μαρξ, *Το εβραϊκό ζήτημα*, Οδυσσέας, χ.χ.

³¹ Καρλ Μαρξ, *Εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία*, Ειρήνη, Αθήνα 1975, σ. 101.

³² Έλλη Παππά, *Η Κομμούνια του 1871*, Άγρα, Αθήνα 2007.

³³ Καρλ Μαρξ, *Εμφύλιος πόλεμος στη Γαλλία*, Ειρήνη, Αθήνα 1975, σ. 99.

³⁴ Ετιέν Μπαλιμπάρ, *Η φιλοσοφία του Μαρξ*, Νήσος, Αθήνα 1996, σ. 173.

πραγματικά της κοινωνίας, το σύνολο των μέσων παραγωγής – αυτή η πράξη θα είναι ταυτόχρονα και η τελευταία του πράξης σαν κράτους»³⁵, έγραφε ο Έγκελς.

Σήμερα πρέπει να πάμε ακόμη παραπέρα αυτές τις κατευθύνεις. Σε ένα κόσμο, όπως τον σημερινό, όπου όλα παράγονται καπιταλιστικά (ακόμη και η ίδια η φύση) δεν υπάρχουν «έτοιμες» οι προϋποθέσεις της κομμουνιστικής κοινωνίας. Αυτές μένουν να παραχθούν μέσα στην ίδια την πάλη για την απελευθέρωση, από κοινωνικές πρακτικές που μαζί με τις συνθήκες θα αλλάζουν και τους ίδιους τους ανθρώπους. Έργο της σύγχρονης αντικαπιταλιστικής επανάστασης και κομμουνιστικής απελευθέρωσης είναι η διακοπή μιας ιστορικής εξέλιξης η οποία οδηγεί στην καταστροφή, «φρένο» και τομή σε μια κατεύθυνση πολιτισμού που εμπεριέχει και αναπαράγει τη βαρβαρότητα. Όπως το έθετε ο Βάλτερ Μπένγιαμιν: «Η αταξική κοινωνία δεν είναι ο τελικός στόχος της προόδου μέσα στην ιστορία, αλλά μάλλον η επί χιλιάδες φορές αποτυχημένη διακοπή της, που τελικά επιτυγχάνεται».³⁶ Και, ταυτόχρονα, το άνοιγμα πολλαπλών δρόμων για την πραγμάτωση της επιθυμίας να ζήσουμε αλλιώς, με άλλες κοινωνικές σχέσεις, άλλα κριτήρια, άλλες αξίες, από αυτές του κόσμου των εμπορευμάτων, της εκμετάλλευσης και της κυριαρχίας επί της φύσης.

Να επανανοηματοδοτήσουμε, λοιπόν, τον κομμουνισμό, ως ανατροπή όχι μόνο της υπεραξίας και της οικονομικής εκμετάλλευσης, αλλά και της συνολικής αλλοίωσης όλων των κοινωνικών σχέσεων από τη μονόπλευρη ορθολογικότητα της παραγωγής και του νόμου της αξίας. Ως απελευθέρωση των ανθρώπινων δυνατοτήτων με άλλο τρόπο απ' ό,τι ως παραγωγικές δυνάμεις. Ως απαλλαγή των αναγκών και των επιθυμιών από τον φραγμό των εμπορευματοποιημένων αντικειμένων και υποκειμένων.

Έτσι, θα δημιουργήσουμε ξανά, στις σύγχρονες συνθήκες και με σύγχρονο απελευθερωτικό περιεχόμενο, την πιθανότητα της ανατροπής που έφερε στην ιστορία ο Οκτώβρης. Γιατί όπως είπε και ο Ερνστ Μπλοχ: «Μόνο η πιθανότητα κρατάει τον κόσμο από τη νεκρική ακαμψία και επιτρέπει σ' έναν καλύτερο κόσμο να γεννηθεί».³⁷

³⁵ Φρίντριχ Έγκελς, *Αντι-Ντύρινγκ*, Αναγνωστίδης, Αθήνα 1963, σ. 172.

³⁶ Βάλτερ Μπένγιαμιν, *Θέσεις για τη φιλοσοφία της ιστορίας*, *Θέση XVIIa*. Αναφέρεται στο Μισέλ Λεβύ, *Βάλτερ Μπένγιαμιν: Προμήνυμα κινδύνου*, Πλέθρον, Αθήνα 2004.

³⁷ Ερνστ Μπλοχ, *Ουτοπία και Επανάσταση*, Έρασμος, Αθήνα 1985, σ. 50.